

140
5

अथ

शार्ङ्गधरसंहिता ।

१४०
५

(119)

Shargandhar Samhita

119

अथ
शाङ्गिधरसंहिता

140/5
B

शिव
साङ्ग २

140
h
श्रीगणेशायनमः श्रियंसदद्याद्रवतांपुरगरिर्वरुतेजः प्रसरेभवानी विरजतेनिर्मलबन्दि
कायामहोवधीवज्रवतिताहिमाद्रौ १ प्रसिद्धयोगामुनिभिः प्रयुक्ताश्चिकित्सकैरेव
हशोनुभूताः विधीयतेसाङ्गः धरेणतेषां सुसंग्रहस्सज्जनरंजनाय २ हेत्वगिरूपाह्मि
सात्म्यजातिभेदैस्समीच्यातुरसर्वरोगान् चिकित्सितं कर्षणवृहणारब्धं कर्षितं वैद्यै
विधिवत्सुषोमैः ३ द्रव्यैषधीनां बहवः प्रभेदाश्चन्द्रकारणमिव विस्फुरन्ति ज्ञात्वे
तिसरेहमपास्यधीरैः संभावनीया विविधप्रभावाः ४ स्वाभाविकागन्तुककापि
कान्तरारोगा भवेयुः कितकर्मदोषजाः तच्छेदनार्थं दुरितापहगिरः श्रेयो मयान्यो
गवरान्निषोद्ये ५ प्रयोगानागमात्सिद्धा न्नात्यसादनुमानतः सर्वलोकहितार्थं

यवस्याम्पनतिविस्तरात् ६ अथानुक्रमगिका प्रथमं परिभाषास्याद्वैषज्याख्यानकं तथा
नाडीपरीक्षादिबुधिसातोदीपनपाचनम् ७ ततः कालादिकारव्यानमाहारगिरागित्स
था रोगानां गणना चैव पूर्ववृत्तयमीरितः ८ स्वरसः काथफाटोचुहिमकल्कश्च
रुक्म तथैवगुरिका लेहो स्नेहसन्धानमेव च ९ धातुशुद्धिरसाश्चैव वृत्तयामध्यमः
स्मृतः स्नेहपानं स्वेदविधिर्वर्मनं च विरेचनम् १० ततस्तु स्नेहवस्ति स्यात्ततश्चापि नि
रुहणम् ततश्चाप्युत्तरेव स्तिस्ततो न स्पविधिर्मतः ११ धूमपानविधिश्चेज्जुषादि वि
धिसंथा लेपादीनां विधिः ख्याता तथा श्लोकात् विमुक्तिः १२ नेत्रकर्मप्रकारश्चैव वरु
स्यादुत्तरस्त्वयम् ॥ द्वाविंशत्संमिताध्यायेर्युक्तोयं संहितामता १३ षड्विंशत्तथाप्येन्यत्र श्लो
कानां गणितानि च अथपरिभाषा नमानेव चित्तायुक्तिर्द्व्यारंगजायते कचिन् अतः प्र

शिव
शर्ङ्ग

२

योगकार्पायं मानमत्रोच्यते मया १४ वरकस्य मतं वैद्यैरग्रेयं स्मान्मतं ततः विहाय सर्वं
नानिमागधं मानमुच्यते १५ असरेणुर्वधैः प्रोक्तस्त्रिंशत्तापरमाणुभिः असरेणुस्तु पार्याय
नाम्ना वंशी निगद्यते १६ जालं जगति स्वर्यं करैर्वंशी विलोकिते वंशीभिर्मरीचिस्स्या
भाभिः वृद्धिश्चरजिका १७ तिसृभिर्गजिकाभिश्च सर्वपः प्रोच्यते बुधैः पयोधसर्व
पैः प्रोक्तो गुंजा स्यात्तत्र तु यम् १८ वृद्धिस्तुरक्तिभिस्स्यान्मायको ह्यसधानको प्राये
श्चतुर्भिर्गणस्य दूरगत्संनिगद्यते १९ टंकस्स एव कथितस्तद्वयं कोल उच्यते
हृद्रको वटकश्चैव द्रुं चरुं तस्मिन्निगद्यते २० कोलद्वयं च कर्षस्स्यात्स प्रोक्ता पारिगमा
निका अहं पिबु पारिगतं किंचित्पारिगम्यति दुकम् २१ विजालपदकं वैवन्तथा
वोऽसिकामता करमधो हंसपदं सुवर्णं कवलज्जलः २२ उडुवरं च पर्यायेः कर्षस्व

२

निगद्यते स्यात्कर्षाभ्यामर्धपलं मुक्तिरष्टमिका तथा २३ सुक्लिभ्यां च पलं ज्ञेयं मुष्टिराभ्यां च तु धिका प्र
कुं च योऽशी विल्वपलमेवात्र कीर्त्यते २४ पलाभ्यां प्रसृतिज्ञेया प्रसृतं वनिगद्यते प्रसृतिभ्यां मुज्जति
स्यात्कुडवोर्दशरावकः २५ अर्धमानं सविज्ञेयं कुडवाभ्यां च मानिका शरावेष्टफलं तद्वत्ज्ञेयम्
अविचक्षणेः २६ शरावाभ्यां भवेत्प्रस्थश्चतुः प्रस्थे सप्तादकम् भाजनं कांशापात्रं च चतुः षष्टिपलं च
सः २७ चतुर्भिराठैर्द्रोणः कलशो नल्यगो मणः उन्मानश्च बरो राशिर्द्रोणपर्यायवाचकाः
२८ द्रोणाभ्यां सूर्यकुंभौ चतुः षष्टिशरावकः सूर्याभ्यां च भवेद्द्रोणी वा हो गी वसामता २९
द्रोणी चतुष्टयं रवारी कथिता सृत्तु बुद्धिभिः चतुः सहस्रपलिका खं सवत्याधिका च सा ३० पला
नां द्विसहस्रं तु भार एकः प्रकीर्तितः तुलापलं शतं ज्ञेया सर्वत्रैवैव निश्चयः ३१ मायुरंकाश्च वि
त्वा नि कुडवः प्रस्थमादकम् राशिर्द्रोणी रवारिकेति यथोक्तं चतुर्गुणाः ३२ गुंजादिमानमा

शिव
शास्त्रं
३

रन्पदावत्स्यात्कुडवस्थितिः द्वार्द्रिषुष्कद्रव्याणां तावन्मानं समं मतम् ३३ प्रस्थादिमानमार
भ्यदिगुणं तु द्वार्द्रयोः मानं तथा तुलायास्तु दिगुणं न क्वचित् स्मृतम् ३४ नृद्वैरुगुलोहारेर्मा
रुण्डयश्चतुरंगुलम् विस्तीर्णं च तथोच्चं च तन्मानं कुडवं वदेत् ३५ परोक्षं च प्रथमं यस्मिन् योऽ
स्य कथ्यते तन्नामैव स योगो हि कथ्यते त्रिविनिश्चयः ३६ इति मागधपरिभाषा अथ क
मा लिंगानाम् स्थितिर्नास्त्येवमात्रायाः कालमग्निं वयो बलम् प्रकृतिं दोषं देशं च दृष्ट्वा मात्रां प्रक
ल्पयेत् ३७ एतन्मन्त्राग्नयो हस्वाही न सत्त्वानराः कलेः अतस्तु मात्रा तद्योग्या प्रोच्यते सुतसंम
ता ३८ एकोद्वादशभिर्गौरसर्षपैः प्रोच्यते बुधैः एकोद्वादशभिर्गुजा स्यात्त्रिगुजो बल उच्यते ३९
माषो गुजाभिरष्टाभिस्सप्तभिर्वीकचिद्रवेत् चतुर्भिर्मौक्तैश्शरणाः सनिष्कं कृत्वा च ४० ग
घारणो माषकेः षड्विंशः कर्षस्स्याद्दशमासिकः चतुः कर्षैः पलप्रोक्तो दशशरणागमित बुधैः ४१ चतुः

पलैश्चकुडुवंप्रस्थाघाः पूर्ववन्मताः नाज्ञं हंत्येवधंयाधिंयथां मोल्यो मुह्यन्तलम् अनिमात्रं च रोषा
 ययथाशस्येव हृदकम् ४२ कालिंगं मागधं चेति द्विविधं मानमुच्यते कालिंगान्मागधं श्रेष्ठं
 मितिमानविदो विदुः ४३ इति कालिंगपरिभाषा अथ नूतनजीर्णविचारः नवान्येव हि
 योज्यानिद्रव्यान्परिवर्तकर्मसु विनयिङ्गकुस्माभ्यां गुडधान्याज्यमाहिकैः ४४ पुराणं तु प्र
 रासं स्यात्तां वृत्तं कांजिकं तथा गुडचीकुजोवासा कृष्णा उश्चराता वरी अश्वगन्धासहचरौ शत
 पुष्पाप्रसारिणी ४५ प्रयोक्तव्या सदैवार्द्रा द्विगुणं नैव कारयेत् ४६ सुखं न वीनयैद्रव्यं च योज्यं स
 कलकर्मसु आर्द्रं हि गुरुं योज्यादेकस्सर्वत्र निश्चयः ४७ कालेनुक्ते प्रभातस्यादौ नुक्ते ज
 रा भवेत् भागेनुक्ते च साम्यं स्यात्पात्रे नुक्ते च मृदुमयम् ४८ द्रवेनुक्ते जलं ग्राह्यं तैलेनुक्ते तिलोद्भ
 वम् ४९ सर्गस्नेहा सवालेहाः प्रायशश्च नान्विताः कषायलेपयोः प्रयोयुज्यते रक्तचरनम्

शिव
शास्त्रं
४

४९ एकमप्यौषधं यस्मिन् योगे यत्पुनरुच्यते मानतो दिगुरगं प्रोक्तं तद्रूपं तस्य दर्शयिष्ये ५०
गुरुराहीनं भवेद्दर्शयिष्ये तद्रूपमौषधम् मासद्वयान्नया चरुर्गोहीनवीर्यमाप्नुयात् ५१ हिम
त्वंगुरिकाले होलभेते वत्सरगपरम् हीनस्युर्ध्वतैलाद्याश्चतुर्मासाधिकास्तथा ५२
औषधोत्पलबुपाकास्युर्निर्वीर्या वत्सरं विताः पुरुरगस्युर्गुरोर्दुक्ता आस बोधात्तवोर
साः ५३ क्षततैलं च पानीयं कषायं व्यंजनार्दिकम् पक्कासीतीक्ष्णतप्तं तत्सर्वं स्याद्विषो
पम् ५४ आधेरयुक्तं यद्रूपं गुरोर्लभ्यते मपितत्पजेत् अनुक्तमपि युक्तं यद्योजयेत्तत्र तद्रुधः
५५ इति युक्तायुक्तविचारः आग्नेया विंध्यशैलाद्यासोमो हिमगिरिर्मेतः अ
गस्तौषधं निस्युरनुरूपानि हेतुभिः ५६ अन्येष्वपि प्ररोहिणिवनेष्वपवनेषु च गङ्गा
याज्ञानिसुमनाः सुचिः प्रातस्सुवासरे ५७ आरित्यसंमुखोमौ नीनमस्त्यशिवं हरि